Turkish Studies

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 1425-1440

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22741

ISSN: 1308-2140

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 17.02.2019

✓ Accepted/Kabul: 10.06.2019

✍ Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (05.03.2019)-Referee 2 (20.05.2019)-Referee 3 (02.03.2019)-Referee 4 (05.03.2019)

This article was checked by iThenticate.

LACAN'DA ÖZNEİN KURULUMU VE ÖTEKİNİN İNŞASI: PSİKANALİZ VE ORYANTALİZM

Ümmet ERKAN*

ÖZ

Kendini bir Freud takipçisi olarak tanımlayan J. Lacan, psikanaliz çalışmalarının en önemli isimlerinden biridir. Ayna evresi başlığını taşıyan sunumu ile dikkat çeken Lacan, kültürel çalışmalar, kimlik ve dil alanında zengin bir çalışma alanı yaratmıştır. Lacan, çalışmalarında bilinçdışına odaklanmış ve bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını belirtmiştir. Bilinçdışı ile dil ve kültür arasında kurmuş olduğu ilişki psikanaliz çalışmalarına kültürel ve sosyolojik bir derinlik kazandırmıştır.

Lacan'ın güçlü metaforik dili, kavramlara zengin bir repertuar kazandırması onun çalışmalarının farklı biçimlerde yorumlanabilmesine imkân sağlamıştır. Lacan, psikanaliz teorisini F. Saussure'un yapısalci dilbilim, L. Strauss'un yapısalci antropoloji ve A. Kojeve'nin Hegel okumalarına dayandırmıştır. Dille bilinçdışı arasında kurmuş olduğu ilişki ile yapısalci psikanalizin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Lacan'ın çalışmaları kimlik, siyaset, yabancılaşma gibi başlıklar altında oryantalizm çalışmalarında da referans noktası olarak kullanılabilir. Her kimliğin ancak öteki dolayımında var olabileceğini savunan Lacan'cı psikanaliz, Batı ve Doğu arasındaki epistemolojik ve ontolojik ayrıma ve özcü bir felsefeye dayalı oryantalizm çalışmaları için de ilham kaynağıdır.

Bu çalışmada Lacancı psikanalizden yola çıkılarak öteki bağlamında kimliğin nasıl inşa edildiği, Batı dışı öznenin özneleşme sürecinin nasıl bir travmatik bir yarık oluşturduğunun analiz edilmesi amaçlanmıştır. Batı dışı öznenin simgesel düzende baba figürü üzerinden kendi kimliğini nasıl inşa etmeye çalıştığı ve bunun niçin her zaman bir yabancılaşma duygusu ile birlikte işlediği incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lacan, psikanaliz, bilinçdışı, yapısalcilik, dil.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, E-posta: uerkan@bartin.edu.tr

FORMATION OF THE SUBJECT AND THE BUILDING OF THE OTHER IN LACAN: PSYCHOANALYSIS AND ORIENTALISM

ABSTRACT

J. Lacan, who defines himself as a Freud follower, is one of the most important names in psychoanalytic studies. Drawing attention with her presentation of the “Mirror Stage” title, he created a rich area of work in the fields of cultural studies, identity and language. Lacan focused on the unconscious in his studies and stated that the unconscious was structured as a language. The relationship between unconscious, language and culture has brought a cultural and sociological depth to psychoanalytic studies.

Lacan’s powerful metaphorical language, which provided a rich repertoire to concepts, allowed him to interpret his works in different ways. Lacan based his theory of psychoanalysis on Saussure's structuralist linguistics, structuralist anthropology of L. Strauss, and Hegel's reading of A. Kojève. He became one of the most important representatives of structuralist psychoanalysis with the relationship he established between the unconscious and the language.

Lacan's study can be used as a reference point in the studies of orientalism under the titles of identity, politics and alienation. Lacanian psychoanalysis, which argues that every identity can exist only through the other, is also a source of inspiration for the study of orientalism based on epistemological and ontological separation and an essentialist philosophy between the West and the East.

In this study, it is aimed to analyze how identity is constructed in the context of Lacanian psychoanalysis and how the subject of subjectivity of the non-Western subject constitutes a traumatic rift. It was tried to examine how the non-Western subject tried to construct its own identity through the father figure in the symbolic order, and why it always worked together with a sense of alienation.

STRUCTURED ABSTRACT

Lacan, one of the extraordinary names of the post-Freudian psychoanalytic studies and accepted as France's Freud, has opened new horizons in a wide range of fields ranging from cinema to literary criticism, from anthropology to linguistics. Lacan's psychoanalysis is based on the analysis of the unconscious. But the unconscious is a cultural structure that functions as a language beyond the focus of an individual suppression mechanism. According to Lacan, each unconscious symbol becomes meaningful within a given system of representation. The unconscious is a system of cultural indicators in symbolic order beyond being an individual representation.

According to Lacan, the other reflects its own self, which it sees in the mirror for the subject. In the other (great Other) symbolic order, the system that connects us to the authority and determines the ones in the symbolic system. In the symbolic order, the subject experiences a symbolic slit, which he sees in the mirror, on the one hand, and on the

other hand, in the large Others of the predetermined cultural system. The subject is a state of alienation. The subject constructs itself within the framework of the cultural symbol order.

Lacan, who based on Saussure's linguistic studies, used his unmarked relationship in language to interpret the symbols. The most important aspect of Saussure's theory is that the relationship between the one in the language and the one shown in the language is purely random and that language is based on social consensus.

Structuralism has provided an advantage to the structure by boosting the system, not the elements of the structure. The structure, which expressed the impossibility of understanding the system based on the elements of the building, was considered as a meaningful whole, just like the language system.

In this process Lévi-Strauss argued that it is very important that real people-not the change of real women, but the transformation of women into signs and the processing of them in a symbolic system of change. According to him, there was an unconscious structure that determined the social position of people and regulated their relations without realizing it. Lévi Strauss, in his studies on the wild, focused on Lacan's structuralist psychoanalytic work to focus on the structure that produced this meaning instead of individual themes.

Lacan has performed his theory about identity with the presentation of the "mirror stage", which is the most cited in his studies. The mirror stage begins when the human cub meets his own image in the mirror in a period of 6 to 18 months when his motor skills are not yet developed. Until that moment the baby is a whole with the mother. He accepts himself as part of the mother. To this stage there is an integrity for the baby. It does not have its own independent presence. The baby who sees his own image in the mirror understands that it is his own image, unlike other creatures (chimpanzee and other animals). Thus, he sees himself in the mirror and starts to define himself as the other. In a sense, it emerges as a necessity for the process of subjectivity.

The infant must undergo symbolic order from the imaginary. Symbolizes the culture of the symbolic order and begins with the language. It is based on the rules (father image) that surround us in symbolic order, such as the rules within the language. According to Lacan, the individual is included in the order of those who represent the symbolic network that they are represented on behalf of another signifier. However, this representation ultimately fails: there is a gap or gap between the subject and its representation. The subject fails to recognize himself in the symbolic order and thus becomes alienated.

According to Lacan, each identity is an alienation. Human tries to determine its identity through the other (in the mirror). The individual who really breaks and goes from symbol to icon, finally meets the name of the father. The name of the father here is culture and social system. The symbolic order, which has a predetermined and invariable nature, such as language, reveals the necessity of shaping oneself according to the symbolic master.

Orientalism is based on an ontological and epistemological distinction between West and east. Orientalism, which points to a point

of culture / civilization rather than an aspect, gives the West an advantage over the East. The hegemony that the West has established Foucault processes with the representation and discourse mechanisms in a form. The West has sought to integrate its imperial supremacy with a cultural superiority. To this end, it has made its own superiority a taboo in many fields, from historiography to language and literature.

In a reading of the orientalism based on Lacan, the non-Western subject (the eastern subject, non-Western people living in the West, blacks, underdeveloped country representatives, etc.) sees himself in the mirror of the West, while building his identity. This mirror begins with a distortion like all identities. The non-Western subject who wants to become a subject and becomes a subject comes into exile from his identity. He waits for himself by the master of the symbolic order. But it never achieves a complete level of satisfaction. As you become alien to yourself, the process of subjectivity opens. Finally, it takes a psychotic form. On the symbolic level, the Western Non-Western subject, who establishes superiority with dominant structures such as language and culture, forking out the language, distorting the language and searching for a way of resistance. But all these are unconsciously ignored by the mechanism of desire. Being Western is not a necessity but it is intended to satisfy the desire. The desire is not satisfied and a sense of escape from a continuous culture is created.

The desire to be carried out by the non-western subject is a desire to be satisfied for the western subject while carrying the intention of accepting, remembrance and self-melting within the other. Behind his desire lies a requirement for his superiority. He directs the desire to an imaginary object in the unconscious. This object is the “wild “and “exotic un structure of the East. It reveals the deadly desires of which he even tries to hide himself, in the world of the East, where he sees no harm in hiding. There is no need to hide from the unconscious consciousness. All desire arises in a lethal form

The alternative of philosophical ideas, such as Orientalism, is the lack of superior cultures and the self-representation of all cultures. The construction of the identity over the other indicates that no identity is entirely subjected. This makes the world an open stage for all cultures. No forward / backward comparison between identities can be made. A foundation in which all identities are equivalents, Dialogical Work as a common negotiation point for a relationship.

Keywords: Lacan, structuralism, psychoanalysis, orientalism, other

Giriş

Lacan, Freud sonrası psikanaliz çalışmalarının en sıra dışı isimlerden biridir. Onun çalışmaları sadece psikanaliz alanında değil gittikçe artan bir biçimde eğitimden film analizlerine, kadın çalışmalarından uluslararası ilişkilere kadar pek çok alanda kullanılmaktadır. Bu, onun çalışmalarının çok yönlü yapısını gösterir. Lacan, her şeyden önce kendini bir Freud takipçisi olarak görmüştür. Onun çalışmalarının ana odağı bilinçdışıdır. Lacan bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını söyleyerek psikanalizi yapısalci dilbilim, antropoloji ve sosyolojiye yakınlaştırmıştır. Onun çalışmaları hem

psikozların çözümlenmesinde hem de kimlik, siyaset, sosyal yapı gibi kavramların analiz edilmesinde kullanılmaktadır.

Lacan'ın yapısalcı psikanaliz çalışmalarında F. Saussure'ün dilbilim, Kojeve'nin Hegel okumaları, Husserl ve Heidegger'in bilinç felsefesi, Levi Strauss'un antropoloji çalışmalarının etkileri görülür. Felsefe, dilbilim, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi pek çok bilimin sentezlendiği Lacan düşünceleri hem yapısalcı hem de postyapısalcı düşünceleri de etkilemiştir. Lacan, düşüncelerini her yıl yinelenen hastane seminerlerinde seçkin bir izleyici kitlesine sunmuştur. Lacan'ın anlatımında kullandığı dil metafor yüklü bir dildir ve okuyucuyu metinle/sözce ile mücadele etmeye zorlar. "Lacan'ın dili çokları için anlaşılması zordur. Freud'u beğenmeyenler genelde onu anlaşılır ama hatalı bulurlar; Lacan'ın kilerse genelde onun anlaşılmaz olduğunu ve bu yüzden de hatalı olmaktan da beteri, tehlikeli ve sapkın olduğunu düşünürler." (Bowie, 1997: 10)

Lacan'ın görüşlerinin temelinde "bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır." yargısı yer alır (Lacan, 2013: 26). Saussure'ün dilbilim çalışmalarından yola çıkan Lacan, dildeki gösteren-gösterilen ilişkisini bilinçdışındaki simge, sembollerin yorumlanmasında kullanmıştır. Saussure'ün teorisinin en önemli yönü dildeki gösterenle gösterilen arasındaki ilişkinin tamamen rastlantısal olduğu ve dilin toplumsal uzlaşma dayalı olduğunu belirtmesidir. "Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir... Dil göstergesi nedensizdir." "... bir toplumun benimsediği her anlatım biçimi ilkece toplumsal bir alışkıya ya da toplumsal bir uzlaşma dayanır." (Saussure, 1985: 73-74). Dili bir sistem olarak ele alan Saussure, dildeki göstergelerin anlamının dildeki yapı tarafından belirlendiğini savunmuştur. Saussure yapıya, yapının bileşenleri üzerinde bir statü kazandırmıştır. Ona göre göstergelerin (sembollerin) anlamı dilsel yapı içerisinde oluşur. Dildeki bağıntılar, etkileşim ve karşıtlıklar dilsel simgelerin anlamını tayin etmektedir.

Lacan'ın Saussure ve Strauss'tan etkilenecek yöneldiği yapısalcılık dışında onun düşünceleri üzerinde A. Kojeve'nin Hegel okumalarının da etkileri görülür. Hegel'in köle-efendi diyalektiği kimlik ve tanınma mücadelesini yansıtır. Lacan'a göre "bilinçdışı ötekinin söylemidir." Kimliğin öteki dolayımında ve öteki üzerinden inşa edildiği belirten Hegel, ötekine benlik ve öz bilinç inşasında temel bir fonksiyon yükler. Özne kendi bilincine ancak onu tanıyan ötekinin bilinci sayesinde ulaşır, özgürleşebilir. Efendi, tanınma mücadelesinde yaşamını ortaya koyar, köle ise mücadeleden vazgeçer. Bu sayede efendi, köle üzerinde bir üstünlük kazanır. Lacan, Hegel'in diyalektiğini Freud'un oral, anal, fallik dönem gibi kişilik dönemlerine alternatif olarak geliştirmiş olduğu "Ayna Evresi" sembolizasyonunda kullanmıştır. Ayna evresi bireyin imgesel, simgesel ve gerçek olmak üzere kişiliğin üç dönemini yansıtır. Ayna evresi 6-18 ay arası insan yavrusunun aynada kendi imgesini görmesi ve bunun kendi yansıması olduğunu ayırt etmesi ile başlar. İmgesel dünyadan kopan çocuk daha sonra dille birlikte simgesel dünyaya adımını atar. Burada onun kimliği öteki üzerinden inşa edilir. Öteki (autre) Lacan tarafından hem büyük Öteki hem de küçük öteki olarak iki ayrı biçimde ele alınmıştır. Büyük Öteki "babanın imgesi", "babanın adı" ile simgeselleştirilir. Kastrasyon (hadım edilme) korkusu taşıyan özne, kendi varlığını, bilincini Öteki üzerinden ve onun dolayımında inşa etmeye çalışır. Bu, aynı zamanda sürekli bir yabancılaşma durumu yaratır. Gerçekten kopan birey dil içerisinde ve sembolik düzen içinde yaşadığı kopuş nedeniyle travmatik bir deneyim yaşar.

Lacan'ın çerçevesini çizdiği kimlik inşa süreci ve kimliğin öteki üzerinden (ayna imgesi) kurgulanabileceği düşüncesi bize oryantalizmi yorumlama bakımından da geniş bir hareket alanı sağlar. Doğu ve Batı arasında ontolojik ve epistemolojik bir bölünmeye dayanan ve temelinde özcü (essentialist) bir kimlik felsefesi olan oryantalizm, akademik bir disiplin olma yanında, Doğu'ya ilişkin kalıplaşmış yargıların, fantazmatik arzusun ve kolektif bilinçdışının harekete geçirilmesini sağlamıştır. Lacan'ın gereksinim ve arzu arasında yaptığı ayırmadan yola çıkarak, Doğu'yu bir arzu nesnesi haline getiren oryantalizm gerçek Doğu yerine "hayali bir Doğu" yaratmıştır.

Doğulu özne içinse Batı, simgesel düzeni temsil etmektedir. Kastrasyon (bir tür dışlanma, yabancılaşma) korkusu yaşayan Doğulu özne, Batıyı tanımaya çalışırken ona benzeme, ona öykünme

amacını taşır. İçten içe kendinden (teninden, kültüründen, dilinden vb.) nefret eden Doğulu özne için modernleşme bir tür kabuk değiştirme, kendini Öteki içinde eritme amacını taşır. Batılı öznenin Doğu'ya ilişkin hissettiği fantazmatik arzu, Doğulu özne için Batı'yla bütünleşme amacına dönüşmüştür. Ayrıca kendini tatmin etme arayışı içinde Batı'dan (sembolik baba imgesinden) onanma bekleyen Doğulu özne, kendi iç dünyasında travmatik bir kopuş yaşamaktadır. Kendi kimliğini inşa ettiği bir ayna işlevi gören Batı, kendindeki kusurların, eksiklerin tam ve bütün halidir. Batı, kendinin olmak istediği ve çeşitli mitolojik anlatılarla simgeselleştirdiği dilin ve iktidarın alanıdır.

Bu çalışmada Lacan'ın yapısalci psikanaliz çalışmalarından yola çıkarak Batı ve Doğu arasındaki güç ilişkileri ve söylemlere dayalı oryantalizmde öznenin özneleşme sürecinin analiz edilmesi hedeflenmiştir. Bunun için ilk bölümde Lacan'ın temel görüşleri ve onun sistemini inşa ederken yararlandığı teorik çerçeveler analiz edilecektir. İkinci bölümde ise oryantalizmin Batı ve Doğu etkileşiminde meydana getirdiği kırılma ve buna yönelik kuramsal çalışmalar incelenecektir. Son olarak da Lacan'dan yola çıkarak Batılı ve Doğulu öznenin Öteki dolayımında kendi kimliklerini nasıl inşa ettiklerine yönelik Lacancı bir analiz yapılması amaçlanmıştır.

1. Lacan'ın Psikanaliz Düşüncesi

Psikoloji alanında deneysel çalışmaların egemen olduğu bir dönemde psikolojik rahatsızlıkların çözümlenmesinde sıra dışı bir açılım yapmış olan Avusturyalı hekim S. Freud, nevroz ve psikozların kaynağı, kişiliğin gelişim dönemleri, bilinçdışı, bastırma gibi kavramlarla deneysel çalışmalara alternatif yeni bir tedavi ve açıklama yöntemi geliştirmiştir. Psikanaliz adı verilen bu yeni akademik saha sosyal bilimlerde büyük bir devrim yaratmış, edebiyattan sinemaya, sosyolojiden antropolojiye kadar geniş bir alanda yeni çalışmalara teorik bir bağlam kazandırmıştır. Freud'un bireyin farkında olmadığını düşündüğü bilinçdışı kavramı, modernitenin cogito (rasyonel birey)suna yönelik bir eleştiri olarak da görülmüştür.

Freud takipçilerinden biri olan Lacan 1901 yılında Fransa'da doğmuştur. Tıp eğitimi alan Lacan, 1932'de "Kişilikle İlişkileri Açısından Paranoyak Psikoz" isimli teziyle psikiyatr olmuştur. Sonraki dönem çalışmalarında ise güçlü bir felsefi dile sahip Fransız felsefesinin etkisi altında Freudyen psikanalizi yeniden yorumlamıştır. Eserlerinde kullanmış olduğu metaforik dil, okuyucuların ondan biraz da ürkerek uzaklaşmasına yol açmıştır. Fakat onun psikanalizde yaptığı açılım çok zengin bir literatür oluşmasını sağlamıştır.

Lacan ilk önemli çalışmasını henüz 35 yaşında iken Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin (International Psycho-Analytical Association) 14. Kongresinde 'Le stade du miroir', (The Mirror Stage-Ayna Evresi) başlığıyla sunmuştur. Bu metin onun belki de en çok atıf alan ve yorumlanan metnidir. Bu metin Lacan'ın düşüncelerinin geniş bir biçimde etki yapmasını sağlamıştır. Bu kongrede diğer konuşmacılar gibi Lacan'a da 10 dakikalık süre verilmiştir. Süre sonunda Lacan'ın sözü kesilmiş, konuşmasını tamamlayamamıştır. Sonrasında ise Lacan kongreyi terk edip Berlin'e gitmiştir. Bu çalışma kongre bildiri kitabında da yer almamıştır. Kendini reddedilmiş hissedenden Lacan'ın sonraki dönemde psikanaliz dernekleri ile arası iyi olmamıştır. 1949'da ise Zürih'teki kongrede sözü kesilmeden sunumunu yapmış, tebliği International Journal of Psycho-Analysis (Uluslararası Psikanaliz Dergisi)nde yayınlanmıştır (Hommer, 2005: 17-18).

Lacan Sainte-Anne Hastanesi'nde, "Ecole Pratique de Hautes Etude" ve "Ecole Normal Supérieure"da seçkin bir izleyici kitlesine verdiği seminerlerle görüşlerini dile getirmiştir. Temel eseri olan "Ecrits "(Yazılar) 1966 yılında yayınlanmıştır. Kendisine Fransa'nın Freud'u denilmiştir. Lacan psikanalizi yeniden ele almış ve dilsel göstergeler üzerinden yola çıkarak psikanalizin konusunu bilinçdışı olarak belirlemiştir. Yaptığı topolojik, şematik açıklama ve kavramsallaştırmalarla psikanalize yeni bir soluk getirmiştir (Lacan, 2012: 1).

Lacan'ın düşüncelerinde güçlü bir biyoloji karşıtlığı göze çarpar. Ona göre biyoloji güvenilir olmayan bir model olmakla kalmaz, sorgulama konusunun yanlış anlaşılmasına da yol açar. İnsanın sosyal ve kültürel bir varlık olduğunu vurgulayan Lacan, bilinçdışını kültürel semboller, dil ve yapı üzerinden analiz etmeye çalışır. Onun yakın çalışma arkadaşları biyologlardan çok sosyolog ve antropologlardan oluşmaktadır. "Lacan'a göre, psikanaliz her şeyden önce insan konuşmasını anlamakla ilgilidir ve dilbilim, retorik ve şiir onun vazgeçilmez müttelikleridir. Lacan'ın bir kuramcı olarak karşısında duran şey, bir okyanus dalgası gibi kabaran, dilden doğan ve dille taşınan kültürel ürünlerdir... Lacan'a göre psikanaliz kültürel çalışmalardan başka bir şey olamaz." (Bowie, 1997: 18-19).

Lacan'ın düşünceleri üzerinde en kapsamlı etkiyi F. Saussure'ün dilbilim çalışmaları yapmıştır. Saussure dil üzerine yaptığı çalışmalarla yapısalcılık akımının da kurucusu olmuştur. Yapısalcılık dilbilim çalışmaları ile başlamış sonrasında antropoloji, sosyoloji, psikanaliz, edebiyat, felsefe gibi pek çok alanı etkilemiştir. Yapısalcılık 1950-60 yılları arasında Fransız aydınları arasında etkili olmuştur. Yapısalcılık psikolog Jean Piaget (1896-1980), dilbilimci Roman Jakobson (1896-1982), edebiyat eleştirmeni Roland Barthes (1915-80), Tzvetan Todorov (1939-) ve Gérard Genette (1930-), sosyal teorisyen Michel Foucault (1926-84), Marksist filozof Louis Althusser (1918-90) ve psikanalist Jacques Lacan'ı etkilemiştir (Hommer, 2005: 34).

Yapısalcılık yapının öğelerini değil sistemi öne çıkararak yapıya bir üstünlük sağlamıştır. Yapının unsurlarından yola çıkarak sistemin anlaşılmasının olanaksızlığını dile getiren yapısalcılık tıpkı dil sistemi gibi kültürel dizgeleri kendi içinde anlamlı bir bütün olarak ele almıştır. Piaget'e göre yapısalcılık psikolojide "bütünü kendini oluşturan öğeler indirgemek gibi atomistik bir eğilime karşı çıkmıştır." (Piaget, 2007: 12) Yapısalcılık yapıların kendi kendine yeterli olduğu dışsal bir gösterene ihtiyaç duymadığı savını yinelemiştir. Bunun için de yapıların ortak bazı değer sistemi üzerine dayandığı veya bu ortaklıkların tespit edilebileceği idealini dile getirmiştir.

Yapısalcılık ilhamını Saussure'ün dilbilim çalışmalarından almıştır. Saussure modern dilbilimin kurucusu kabul edilir. Onun 1907 yılı Ocak ayında vermeye başladığı dilbilim dersleri ölümünden sonra öğrencileri tarafından toplanmış, "Genel Dilbilim Dersleri" adıyla yayınlanmıştır. Bu eser dilbilimden başka sosyoloji, antropoloji, psikoloji üzerinde derin bir etkide bulunmuştur. Saussure'ün dilbilim çalışmaları dil sistemi üzerine inşa edilmiştir. Dili tarihsel bir fenomen olarak ele almak yerine dil sistemi üzerinde duran Saussure, dil sistemi tarafından biçimlendirilen bağıntılar, dayanışık öğeler üzerinde durmuştur.

Saussure'e (1985: 1-6) göre dilbilim çalışmaları üç evre geçirmiştir. Dilbilgisi adıyla anılan ilk dönemde doğrudan doğruya bir yarar gözetilmemiş, doğru ve yanlış biçimleri birbirinden ayırt edici bazı kurallar koymakla yetinilmiştir. İkinci dönemde metin incelemeleri üzerinde durulmuştur. 1777'de Frederich August Wolff tarafından başlayan bu dönemde sadece dil üzerinde durulmamış, metinlerin anlamı, yorumu üzerinde de durulmuştur. Üçüncü dönem ise dillerin karşılaştırmalı analizi ele alınmıştır. Karşılaştırmalı dil çalışmaları ile dillerin yapısal ve biçimsel özellikleri, ses biçimleri inceleme konusu yapılmıştır. Özellikle de Sankritçe ile Batı Avrupa dilleri karşılaştırılmış, bu diller arasındaki benzerlikler ortaya konulmuştur.

Saussure kendisinden önceki dilbilim çalışmalarını bu şekilde özetlemiştir. Saussure derslerinin devamında dilin toplumsal yapısı üzerinde durmuştur. Ona göre "(dil) dilyetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür... ve birey onu tek başına ne yaratabilir ne de değiştirebilir. Dil varlığını yalnızca, topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur." (Saussure, 1985: 17).

Saussure'ün teorisinin en önemli yönü dil sistemi üzerinde durması ve dildeki gösterenle gösterilen arasındaki koşutluğun tamamen rastlantısal olduğunu belirtmesidir. Saussure'e göre "Göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir... Dil göstergesi nedensizdir... dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmez, bir kavramla bir işitim simgesini birleştirir. İşitim simgesi salt fiziksel

nitelikli olan özdeksel ses değildir; sesin anlaksal izidir, duyularımızın tanıklığı yoluyla bizde oluşan tasarımıdır.” (Saussure, 1985: 71) Saussure’e göre bazı kimseler buna itiraz ederek yansımaları örnek gösterebilir. Fakat ona göre bunlar “hiçbir zaman bir dil dizgesinin örgensel öğeleri değildir.” (Saussure, 1985: 74) ve sayıları sanıldığından çok daha azdır.

Ona göre dildeki kavramlar bir kez rastlantısal olarak belirlendikten sonra artık hem birey hem de toplum üzerinde bir etkiye sahiptir. Birey veya toplum arasında ortaklığa dayanan bu gösterenler artık zorunlu hale gelir. Ona göre dilbilimin yegâne konusu “önceden oluşmuş bir dilline olağan ve düzenli yaşamıdır.” (Saussure, 1985: 78) “İnsan diyoruz, köpek diyoruz, neden? Bizden öncekiler öyle demiş de ondan. Bu durum, olayın bütünü içinde iki karşıt etken arasında bir bağ bulunmasını önlemez: Seçimi özgür kılan nedensiz anlaşma ve seçimi değiştirmeyen kılın zaman. Gösterge nedensiz olduğu için gelenek dışında yasa tanımaz ve ancak geleneğe dayandığı için de nedensiz olabilir.” (Saussure, 1985: 80)

Saussure’e göre dillerin gelişim süreci akla uygun bir biçimde gelişmez. Çoğu kez halk tarafından tamamen rastlantısal bir biçimde değişime uğrar. Bu durum tamamen keyfidir. Ve hiçbir dil bu duruma kayıtsız kalmaz. Konuşulan her dil zaman içinde bu değişime uğramıştır.

Saussure dili somut bir biçimde örneklemek için satranç oyununu örnek göstermiştir. “Bir kez oyundaki bir durum tıpkı dilin bir durumu gibidir. Nasıl dildeki bir öge değerini, öbür öğelerin tümüyle kurduğu karşıtlık ilişkisinden alırsa, aynı biçimde taşların karşılıklı değerleri de satranç tahtasındaki konumlarına bağlıdır. Sonra, dizge hep bir anlaktır; bir konumdan öbürüne değişir. Şu da bir gerçek ki değerler aynı zamanda ve özellikle değişmez bir anlaşmaya (oyun kuralı) bağlıdır. Bu anlaşma oyunun başlamasından önce de vardır, oyuncunun taşları her oynatışından sonra da. Bir kez benimsendi mi artık değişmeyen bu kural dilde de görülür... Karşılaştırmanın geçersiz olduğu bir tek nokta var: Satranççı taşları oynatmak ve dizge üstünde bir eylemde bulunmak amacını güder. Oysa, dil önceden hiçbir şey tasarlamaz. Dilin taşları kendiliklerinden ve rastlantısal olarak yer değiştirir, daha doğrusu değişir.” (Saussure, 1985: 94-95)

Saussure dilbilimi eşsüremlili ve artsüremlili olarak iki biçimde ele almıştır. Ona göre “eşsüremlili dilbilim, bir arada bulunan ve dizge oluşturan öğelerin, aynı toplumsal bilinci algıladığı mantıksal ve ruhbilimsel bağıntılarıyla uğraşacak, aynı toplumsal bilinç onları nasıl görünüyorsa o da öyle görecektir. Artsüremlili dilbilim ise aynı toplumsal bilincin görmediği ve aralarında dizge oluşturmada birbirinin yerini alan ardışık öğelerin bağıntılarını inceleyecektir.” (Saussure, 1985: 107)

Lacan Saussure’ün dilbilim çalışmalarından yola çıkarak bilinçdışının dil gibi yapılandığını belirtmiştir. “Psikanaliz bilinçdışının bilimi olarak kurulmalıdır diyorsak, bilinçdışının bir dil gibi yapılandığından yola çıkmamız yerinde olur. Buradan amacı öznenin oluşumunu açıklamak olan bir topoloji çıkardım.” (Lacan, 2013a: 215)

Yapısalcı dilbilim çalışmalarını antropolojiye uygulayıp Lacan’ın topolojik yöntemini etkileyen isimlerden biri de Lévi Strauss’tur. Strauss “Structural Anthropology” (Yapısal Antropoloji) kitabında yapısalcılık konusundaki görüşlerini dile getirmiştir. Lévi Strauss kitabının önsözünde Jean Pouillon’un şu sözüne yer vermiştir: “Lévi-Strauss, kesinlikle toplumsal olgunun yapısal karakterini vurgulayan ilk kişi değil, orijinalliliği bu karakteri ciddiye alma ve ondan tüm sonuçları dürüstçe elde etmekten ibarettir.” (Strauss, 1963: vii) Strauss, kitabının bu düşünceler bağlamında ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Strauss öncelikle bütün kültürel kurumların ortak, somut tezahürleri, sosyal ve zihinsel süreçler ve bunların evrensel formları üzerinde durmuştur. O, fenomenlerin doğası yerine fenomenler arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin içine girdiği sistemleri dikkate almıştır. Genel bir insan bilim inşası için kültürün bilinçli ve bilinçsiz göstergeleri üzerinde durmuştur. Bunları en başta gelenleri dil, akrabalık, sosyal organizasyon, büyü, din ve sanattır.

Strauss “Yapısal analiz nasıl gerçekleşir?” diye sorar. Ona göre ilk adım, bir kurumun yapısal birimlerinin tanıımıdır; bunlar kavramsal olarak bir dilin seslerine veya morfemlerine eşdeğerdir ve bu nedenle kültürler arası karşılaştırılabilir öğelerdir. Kültürün çeşitli yönleri yapısal unsurlarına indirgendikten sonra, bu unsurlar arasındaki karşıtlık ve benzeşme ile değiş tokuş ve dönüşüm ilişkileri tanımlanabilir. Farklı kültürler arasındaki sistematik formlar, benzerlikler mekanik değil diyalektik bir biçimde ele alınmalıdır. Onun yönteminin özünde bu vardır.

Strauss’a göre sosyal yapı çalışmaları sosyal fenomenlerin formel görünüşleri üzerine odaklanmak zorundadır fakat bunu incelemek ve hatta tartışmak çok zor olduğu için konusu benzer diğer bilimlerden de yararlanmak gerekir (Strauss, 1963: 277) Ona göre “Sosyal yapı” teriminin ampirik gerçeklikle hiçbir ilgisi yoktur ancak ondan sonra oluşturulan modellerle ilgilidir. Bu, birinin birbirine çok yakın olan iki kavram arasındaki farkı açıklığa kavuşturması için yardımcı olmalıdır; bunlar, genellikle sosyal yapıdaki ve sosyal ilişkideki kavramlar ile karıştırılmaktadır. Sosyal ilişkilerin, sosyal yapıyı oluşturan modellerin inşa edildiği hammaddeleri içerdiğini belirtmek yeterli olacaktır; oysa sosyal yapı hiçbir şekilde belirli bir toplumda tanımlanan sosyal ilişkilere indirgenemez. Sosyal yapı çalışmaları kendi başına diğer sosyal bilimlerden ayrı bir alan değildir. Daha ziyade, diğer disiplinlerde mevcut olan yapısal analize benzer şekilde, her türlü sosyal çalışmaya uygulanacak bir yöntemdir (Strauss, 1963: 279)

Yapı ile ilgili analizler birkaç temele dayanır.

1. “İlk olarak, yapı bir sistemin özelliklerini gösterir. Bu nedenle herhangi bir öğesindeki değişiklik geri kalan bütün öğelerinde değişmesine yol açar.
2. İkincisi, verilen herhangi bir model için, aynı tipte modellenen bir gruba yol açan bir dizi dönüşüm düzeni verme olasılığı olmalıdır.
3. Üçüncüsü, belirtilen bu özellikler, öğelerden birinde bir değişiklik olduğu zaman, modelin nasıl bir durum alacağını önceden kestirmemizi sağlar.
4. Son olarak, model gözlemlenen tüm gerçekleri anlaşılabilir kılmak için oluşturulmalıdır.” (Strauss, 1963: 280)

Levi Strauss’a göre toplum çeşitli düzeylerde bir yapılar bütünü içerir: bireyleri çeşitli yasalara göre düzenleyen aile dizgeleri bu düzeylerden yalnızca biridir, toplumsal örgenlerin bir başkası, ekonomik katmanların farklılaşması da üçüncü bir düzeydir. Bu düzenleyici yapıların kendileri de düzenlenebilir. Bunun koşulu aralarındaki bağıntıları birbirleri üstünde eşsüremlilik etkileri ortaya koymaktır (Strauss, 1963: 347).

Lévi Strauss ilkellerdeki akrabalık ve evlilik ilişkilerini de incelemişti. Ona göre bu akrabalık sistemi karmaşık bir sosyal ilişkiler matrisini gösteriyordu. Lévi-Strauss, bu süreçte gerçek insanların- gerçek kadınların- değişimi değil, kadınların işaretlere dönüştürülmesinin ve sembolik bir değişim sistemi içinde işlenmesinin çok önemli olduğunu savundu. Ona göre insanların sosyal konumlarını belirleyen ve farkında olmadan ilişkilerini düzenleyen bilinçdışı bir yapı vardı (Hommer, 2005: 35).

Tura’ya göre “Yapısal Antropoloji, tüm bir etnografi geleneğinin tersine, detaylı ampirik veriler toplamak yerine bazı bütünsel sistemlerin (akrabalık sistemlerinin, mitlerin, ritüellerin, vs.) evrensel yapısını ortaya koymaya çalışır. Adeta söz ile değil, dil ile ilgilenen dilbilim gibi zaman ve mekân içinde çeşitlilik gösteren kültürel ürünlerin altında yatan ve bütün bu çeşitliliğe imkân tanıyan yapıyı ortaya koymayı hedef alır.” (Tura, 2010: 162)

Bu noktada Lacan’ın Saussure ve Strauss’tan nasıl etkilendiğini biraz açıklamak gerekir. Gerek Saussure gerekse de Strauss yapısal analiz üzerinde durmuşlardı. Onlar için yapı veya sistem belirleyicidir. Yapı veya sistemi analiz ederek buradaki gösteren-gösterilen ilişkisinin incelenmesi gerekir. Lacan içinse psikanalizin konusu bilinçdışıdır. Bilinçdışı bir dil gibi yapılandırıldığına göre aynı

zamanda buradaki her bir sembol bir gösteren olarak işler (Köprülü, 2014: 956). Bilinçdışının gösterdiği şey kendi sistemi içinde bir şeye gönderme yapar. Bunun için de bireyin ait olduğu kültürel (simgesel) sisteme odaklanmak ve bunun anlamını bulmak gerekir. Lacan, bireyin kültürel, sosyal sistemden bağımsız bir varlık olmadığını dile getirmiştir.

Lacan bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Tam anlamıyla insan ilişkileri diyebileceğimiz ilişkilerin kurulmasından önce, bazı bağlantılar çoktan belirlenmiştir. Doğanın dayanak olarak sunduğu ne varsa bu iş için kullanılır; dayanaklar karşıtlık temaları halinde düzenlenir. Doğa—deyim yerindeyse— gösterenleri sağlar, gösterenler ise insanlar arası bağlantıların başlangıçlarını örgütler, bu bağlantılara yapı ve model sunar (Lacan, 2013: 27).

Lacan’a göre bilinçdışındaki her bir gösterge (dil sürçmesi, unutkanlık, rüyalar, semboller vb.) öznenin kendisinin bile farkında olmadığı bir sistemi gösterir. “Bilinçdışı, sadece falan âna falan kelimeyi yerleştirmeyi bildiği için değil, ama ayrıca yinelemenin özgüllüğünü güvence altına aldığı için de bir bilgidir. Bunu bir başka formülle söyleyelim: Bilinçdışı yinelemenin bilgisidir... Uzun sözün kısası, bu biçimci bilinçdışı bilgi dinamiği görüşü ile ne anlatmak istiyoruz? Bilinçdışının, durmadan kendisini bir göstereni tanımlayan koşulları -yani gayri iradi, uygun, anlamdan yoksun ve mevcut olmayan ve gizilgüç durumundaki diğer olaylarla ilişki içindeki bir olay olarak saptanabilir bir ifade olmak- bir araya toplayan edimlerle, olaylarla ya da sözlerle dışsallaştıran süregelen olarak etkin bir süreç olduğunu.” (Nasio, 2007: 24-26)

Bilinçdışı özenin ne söylediğini bilmeden dile getirdiği söylemlerin, bir analizci tarafından çözümlenmesidir. “Söylenen” analiz edilende ortaya çıktığı zaman, buna, başkaları arasında, symptom, lapsus ya da şaka adlarını veririz ve psikanalistte ortaya çıktığı zaman buna, başkaları arasında, yorum adını veririz. Gördüğünüz gibi, bilinçdışı varlıkları birbirine bağlar ve düğümler. Bilinçdışı, analizin taraflarını birbirine bağlayan bir dildir. Beden ayırırken dil bağlar; bilinçdışı düğümler, oysa zevk uzaklaştırır (Nasio, 2007: 28).

Bilinçdışı konuşan hastanın söylemlerinde açığa çıkan ve bir dil gibi yapılanan şeydir. Gösterge zinciri olarak kendi yapısal sistemi dışında bir anlamı yoktur. Bu anlam çoğu kez terapistle hasta arasındaki etkileşimin sonunda açığa çıkar. Bu gösterenler zinciri kültürden bağımsız değildir. Lacan’ın görüşlerini biraz daha net anlamak için onun ayna evresi teorisi ile anlatmış olduğu imgesel, simgesel ve gerçeklik kavramlarını daha yakından incelemek gerekir.

1.1. Lacan’ın Topolojik Kişilik Analizi

Lacan Freud’un bireyin gelişim sürecindeki üç evre olarak ele aldığı oral, anal ve fallik dönemlere karşılık kişiliğin üç döneminden söz etmiştir. Bu üç dönem imgesel (imaginary), simgesel (symbolic) ve gerçek (real)dir. Ayna evresi insan yavrusunun henüz motor becerileri gelişmemişken yani 6-18 aylık bir dönemde aynada kendi imgesi ile karşılaşması ile başlar (Lacan, 2005: 95). O ana kadar bebek anne ile bir bütündür. Kendini annenin bir parçası olarak kabul eder. Bu aşamaya kadar bebek için bir bütünlük vardır. Kendi bağımsız varlığı yoktur. Aynada kendi imgesini gören bebek diğer canlıların (şempanze ve diğer hayvanların) aksine bunun kendi imgesi olduğunu anlar. Böylece aynada kendi imgesini görerek kendini öteki (bir başkası üzerinden) tanımlamaya başlar. Bir anlamda özneleşme süreci için öteki bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. “Beden, ortam ve aynanın oluşturduğu karmaşık geometri, birey üzerinde bir hile, bir aldatma, bir dolandırma olarak işler. Görünüşte çocuk için son derece yatıştırıcı ve faydalı olan ayna, bir kapan ve bir yemdir (leurre). İnsan aynada yansıyan imgesinin gerçek dışılığının gerçekliğini kabul ederek onun büyüsunü bozmak zorundadır. Hakikate doğru bir ilerleme sağlanacaksa eğer, aynanın ötesine ‘aynanın parıltısız olan, ona üzerinde hiçbir şeyin yansıma olmadığı bir yüzey sunan’ tarafına geçmelidir.” (Bowie, 1997: 31).

Bebek imgesel alanda tıpkı Platon’un ideaları gibi varlıkları imgesel bir biçimde tanır. Onları görmese bile imgesel bir biçimde hayal eder. Fakat bebeğin bu imgesel düzenden simgesel düzene

geçmesi gerekir. Simgesel düzen kültürü temsil eder ve dille başlar. Dil içindeki kurallar gibi simgesel düzende bizi çevreleyen kurallar (baba imgesi) üzerine kurulur. Lacan 'a göre, "birey simgesel ağa, başka bir gösteren adına temsil edildiği gösterenler düzenine dahil olur. Bununla birlikte, bu temsil nihai olarak başarısız olur: özne ve onun temsili arasında bir eksiklik ya da aralık vardır. Özne kendisini simgesel düzen içinde tanımakta başarısız olur ve bu yüzden yabancılaşır. Onu başka bir gösteren adına temsil eden bir gösterene (öl) iliştilir. Özne bu simgesel kimliği tatmin etmede yetersizdir ve bu yüzden bu başarısız sorgu -özne ile anlam arasındaki radikal bir aralık ya da namevcudiyet- tarafından üretilen bir anlam fazlalığı ya da artığı olur." (Newman, 2006: 217).

Simgesel düzende ortaya çıkan kastrasyon korkusu, baba figürü ve aynada temsil edilen kendi imgesi üzerinden kendini hep başkaları üzerinden var etme zorunluluğu bireyde bir kopuş, bir yarı ve yabancılaşma duygusu yaratır. Birey kendi gerçekliğinden koparak ona dayatılan (dil gibi) simgesel bir düzene bağlanmak zorundadır. Kendi yaratmadığı ve sadece tabi olduğu simgesel düzen, dilin düzeni, tıpkı beyaz efendinin, Batılının dili gibi insanda bir yabancılaşma duygusu yaratır. Bu yarı açıldıkça psikozlar da artış görülür. Bu açıdan Lacan'a göre özneleşme süreci aslında bir kendi reelinden bir kopuştan başka bir şey değildir. O halde gerçek olan nedir? Gerçek dilin olmadığı, nesnelerin ve onların imgesel tasarımlarının olmadığı, bireyin kendi imgesel gerçekliğine herhangi bir aracı olmadan ulaşabildiği bir yerdir. Belki artık bir ölüm veya bitıştır. Çünkü anne ile bir bütün olan bireyin artık kendi bağımsız kimliğe sahip olması sürecinden geriye dönüş yoktur. Bu nedenle özneleşme süreci daima acı vericidir.

Lacan'ın bu noktada önemli gördüğü bir diğer şey öteki (autre/other)dir. Onun öteki ile ilgili görüşlerinde Hegel etkisi görülebilir. Özellikle de Hegel okumaları ile ünlenen Kojève'nin derslerinin etkisi altındadır. Kojève, Hegel'in köle-efendi diyalektiğini yorumlamıştır. Ona göre ben, ancak ben olmayan üzerinden var olabilir. Çoğu kez de onu tahrip ederek, dönüştürerek var olur. Ben için ona bağlı bir ötekine ihtiyaç vardır. "Beni, genel olarak, gerçek ve olumlu bir içeriği ancak, istenen Ben-olmayı tahrip ederek, dönüşüme uğratarak ve "özümleyerek" İsteği gideren (doyuma ulaştıran) olumsuzlayım eylemle elde eden bir boşluktur. Ve Benin olumsuzlamayla meydana gelmiş olan olumlu içeriği, olumsuzlanan Ben-olmanın olumlu içeriğine bağlıdır." (Kojève, 2001: 80)

Hegel'e göre köle ve efendi karşı karşıya gelir. Bu tanınma mücadelesinde efendi hayatını riske eder ve mücadeleyi göze alır. Köle ise bu mücadelede hayatta kalmak için geri çekilir ve böylece efendinin bilincini kabullenmiş olur. Bu noktada Kojève'ye göre insan için tanınmak hem öteki sayesinde hem de öteki üzerinden gerçekleşir. İnsanlığın tümünün kendini özne olarak tanıtmak için mücadeleye girmesi, insan neslinin sonunu getirir. Bunun için bazılarının bu mücadeleden vazgeçmesi yani kendi bilincini geri çekerek efendinin bilincine, yazgısına tabi olması gerekir. "Yani, insan ancak, kendisini bir başka insana kabul ettirmek, onun tarafından bilinip-tanınmasını sağlamak istediği ölçüde insansaldır. Başlangıçta, başkası tarafından gerçekten bilinip-tanınmadığı sürece, onun eyleminin amacı bu başkasıdır; insansal değeri ve gerçekliği, bu başkasına dayanır, bu başkası tarafından bilinip-tanınmasına dayanır, hayatının anlamı bu başkasında yoğunlaşmıştır." (Kojève, 2001: 90)

Hegel'in bu diyalektik okuması tez ve antitez üzerine kuruludur. Gelişme ancak diyalektik çatışma ile olanaklı olabilir. Böylece sentez tez ve antitezin biresimli bir yeni biçimdir. Her ikisini de kapsar. Köle olmayı kabul eden benlik Hegel'e göre emek sarf eder. Efendi ise bu emeği kullanır. Efendinin tanınması ancak özgür bir öteki sayesinde olabilir. Bu durumda yeni bir çelişki yaratır. Aslında bu tanınma tam bir tanınma değildir. Diğer taraftan köle emek sayesinde özgürleşir. Çünkü o üreticidir. Bu durumda efendi kendi yazgısı içerisine hapsolmuş olur. "Çalışan (emekçi) Kölelik, her insansal, toplumsal, tarihsel ilerlemenin kaynağıdır. Tarih, çalışan kölenin tarihidir. Ve bunu görmek için Efendi ile Köle arasındaki bağıntıyı, efendinin açısından değil de kölenin açısından ele almak yeterli olacaktır. Efendi, kendi efendiliği içinde donmuştur. Kendisini aşamaz, değişemez, ilerleyemez. Zafer kazanması -ve efendi olması ya da efendi olarak varlığını koruması- ya da ölmesi gerekir. Efendi,

öldürülebilir, ama dönüşüme uğratılamaz, eğitilemez. Efendi olmak için hayatını tehlikeye atmıştır o (Kojeve, 2001: 99-100).

Bu noktada Kojeve'ye göre kendi içgüdülerini bastırıp üretime yönelen, doğayı dönüştüren köle, kültürü de üretir. Ve böylece insanlaşma süreci başlar. Hegel bu noktada gelişip ilerlemeyi insanın emek sarf etmesine bağlar. Kojeve'nin Hegel okumasının Lacan'ı etkileyen yönü benin (bilincin) ancak bir öteki dolayımında mümkün olabileceğidir (Şen, 2005: 1004) Lacan bu noktada iki farklı ötekiden söz etmiştir. Birincisi küçük harfle yazılan öteki (küçük autre), diğeri ise büyük harfle yazılan Öteki (büyük Autre). Küçük öteki öznenin imgesel dünyasındaki gösterenleri ifade eder. Büyük Öteki simgesel dönemde ortaya çıkar. Bir baba temsilidir. Dil gibi insana belirli kültürel dizge ve kurallar dayatır. Lacan'a göre öteki; "Öteki, öznenen çıkıp mevcut hale gelebilen ne varsa hepsine hükmeden gösterenler zincirinin yer aldığı mahaldir, öznenin içinde görünür hale gelmesi gereken o canlı varlığın alanıdır." (Lacan, 2103b: 216)

Lacan'a göre öteki, özne için aynada gördüğü kendi öz benliği gibi bir yansımadır. Öteki (büyük Öteki) simgesel düzende bizi otoriteye bağlayan ve simgesel sistemde gösterenleri belirleyen sistemi tayin eder. Özne simgesel düzende bir yandan aynada gördüğü kendisi, öbür yandan da kendinden önce belirlenmiş kültürel sistemin büyük Ötekileri içerisinde simgesel bir yarık yaşar. Öznenin yaşadığı bir yabancılaşma durumudur. Özne, kendisini kültürel simge düzeni çerçevesinde inşa eder. "Özne öz kimliğine ulaşmak için, kendini imgesel öteki ile özdeşleştirmeli, kendini yabancılaştırmalıdır. Bu özne için çelişik bir durum yaratır; kendini var edebilmek için kendinden vazgeçmek zorundadır, kendini kurduğunda ise artık tam bir "kendilik" durumundan söz edilmez, kurduğu kendilik içinde kendini var etmeye çalıştığı ve tüm imgesel, simgesel dünyasını oluşturan öğeleri edindiği toplumun ürünüdür. Bu nedenle özne daha doğadan önce bu simgesel düzen tarafından önbelirlenmiştir." (Çoban, 2005: 288)

Özne, özneleşme sürecinde kendini simgesel düzende bir gösteren aracılığıyla temsil ettiğinde kendiliği ile kültürel kimliği, kültürel konumu arasında bir uçurum oluşmaya başlar. Lacan'a göre insanın simgesel düzene kendini bir gösterenle temsil ederek girmesi yaşantılanan içsel deneyimle onu temsil eden gösterenler zinciri arasında, yaşam sürecinin her aşamasında, her yeni kültürel kimlik ve konum kazanma aşamasında giderek büyüyen bir kopukluk oluşturur. Yaşanılan sürekli olarak kültürün düzenine uydurmaya, akılcılaştırmaya, bastırmaya yönelen özne, sonunda yaşantılanan gerçek deneyimle köklü bir ayrılık konumuna varır. Bir başka deyişle. Dilin simgesel düzenine girme bilinçdışının oluşması ile andaş ve dayanışık bir süreç haline gelir." (Tura, 2010: 176)

Lacan'a göre özne bu özneleşme sürecinden kendini yabancılaşır. Çünkü Öteki ve onun söylemi bireyin kendi imgesel gerçekliğinden uzaklaşması anlamına gelir. Bu bir tür yasaya, kültüre ve otoriteye dahil olmaktır. "Özne kendini tanımadaki başarısızlığı vasıtasıyla tanımlanır." (Newman, 2006: 219)

2. Oryantalizmde Özenin Kurulumu

Doğu üzerine akademik bir ilgi ile başlayan fakat zaman içerisinde Doğu'yu belirli kategorik içeriklerle etiketleyip hegemonik bir dille dolaşıma sokan oryantalizm, bugün birçok akademik çalışmanın da konusudur. Oryantalizm resimden müziğe, kültür çalışmalarından antropoloji, sinema ve edebiyat eleştirilerine kadar geniş bir sahada eleştirel çalışmalara ilham kaynağı olmuştur. Biz burada oryantalizmin daha çok Doğulu ve Batılı özenin diyalektik bir okuma çerçevesinde Lacanyen bir biçimde simgesel düzlemde nasıl inşa edildiklerine odaklanmayı amaçlıyoruz.

Oryantalizm kavramı Batı'da Doğu'yu tanımlamak ve şekillendirmek için kullanılmış bir kavramdır. 19. yüzyıldan beri de "Oriental Studies" (Doğu Çalışmaları) Doğu ile ilgili yapılan bütün çalışmaları ifade etmektedir. Özellikle Fransız ressam, sanatçı ve yazarlarının Doğuya ilişkin yaptıkları seyahatlerle bu kavram yaygınlaşmıştır. 1978 yılında Edward Said'in "Orientalism" (Oryantalizm) kitabıyla da yeni bir boyut kazanmıştır. Said bu kitabında Batı ve Doğu arasındaki güç mücadelesinden söz etmiş ve Batı'nın siyasi ve ekonomik gücünü kültürel düzlemde de garanti altına almak ve buna

“bilimsel” bir derinlik ve meşruiyet kazandırmak için oryantalizmi icat ettiğini savunmuştur. Said’e göre Batı, Doğu’yu kendinin başarısız ötekisi olarak yerleştirmiştir (Said, 1996). Oryantalizm, sömürgeciliğin kültürel hegemonyasını sürdürmüş ve söylem düzeyinde Batı’ya bir üstünlük kazandırmıştır. Burada temsil edilen Batı ve Doğu gerçek olmaktan ziyade “hayali” bir Batı veya Doğudur (Hentsch, 2007).

Klasik dönemde Batı ve Doğu temsilleri üzerine kurulan oryantalizm, zaman içerisinde Batı’nın kendi topraklarında yaşayan siyahlar, Müslümanlar, Asyalılar gibi ötekileri de benzer bir biçimde genellemesine yol açmıştır. “Batı’nın kendini insanlığın yegâne uygar modeli olarak sunması, diğerlerini köle ve ötekiler olarak kurmasına borçludur.” (Yeğenoğlu, 2003: 126–127) Böylece oryantalizm ve oryantalist ön yargılar zaman içerisinde yeniden üretilmiş, medyadan edebiyata, dış politikadan uluslararası siyasete kadar farklı görünümlere kavuşmuştur. Bazen açık bazen de örtük (latent) bir biçimde söylemlere yansımıştır.

Lacan’ın belirttiği gibi öznenin özneleşme süreci daima bir büyük Ötekiyi gerekli kılmıştır. Bu büyük öteki simgesel düzende babanın adıdır. Baba temsiline karşı mücadele eden ve kendi özneliği ile bir yabancılaşma yaşayan özne, bu süreçten yara alarak çıkmıştır. Benzer bir biçimde Doğulu özne, ayna evresi yani kendini Batılı Ötekinin bilimsel, akademik, edebi yansımasıyla görmüştür. Özneleşme süreci için kendi temsiliyi yeniden üretmek istemiş ve simgesel düzende beyaz, “gelişmiş”, “uygar” vb. efendinin simgesel düzenine tabi olmuştur. Aynı zamanda kendini baba figürüne onaylatmak istemiş ve sürekli kendini eksik hissetmiştir. Bu eksiklik hissi bilinçdışında yarıklar açmış ve Doğulu özne bu yüzden psikozunu kararlı bir biçimde yeni öznelere bulaştırarak normalleş-tiril-miştir.

Lacan gereksinim ve arzu arasında bir ayrım yapmıştır.” İstek, tatmin edilebilir; arzu, tatmin edilemez: o doyumsuzdur, nesneleri sürekli firardadır.” (Bowie, 1997: 17) Gereksinime dayalı isteğin modern dönemde yerini alan arzu ve arzusun dolaşıma sokularak daimî bir tatminsizlik yaratılması Doğulu özne için Batılı özne ve onun sahip olduklarına yönelik bir sürekli arzu yaratır. F. Fanon’un “Siyah Deri ve Beyaz Maske” kitabında belirtmiş olduğu gibi siyah beyaz olma arzusu taşır. Bu arzuyu gerçekleştirmek içinse onun gibi olmaya başlar. Onun dilini taklit eder. Ona öykünmeye çalışır (Fanon, 2016).

Fanon’a göre beyaz özne açısından siyah öteki, bilinçdışında yatan her şeydir. Siyah özne açısından, beyaz öteki arzu edilebilir olan her şeyin, benliğin arzuladığı her şeyin tanımlanmasına hizmet eder. Bu arzu bir iktidar yapısının içine gömülmüştür, bundan dolayı beyaz adam yalnızca öteki olmakla kalmaz, aynı zamanda gerçek ya da simgesel efendidir.

Fanon’a göre sömürgecinin kullanmış olduğu dil de bu ayrımın kaynağıdır. Siyah kötü, beyaz iyidir. Siyah daima suç, kaos, sapkınlıkla ilişkilendirilir. Beyaz ise bunun zıddıdır. “Zaten sömürgecinin sömürgeleştirdiği insanı anlatmak için kullandığı dil zoolojik bir dildir. Sömürgeci tasvir yapmak ve en uygun sıfatı bulmak istediği zaman devamlı olarak Orta Çağ hayvan öykülerine başvurur.” (Fanon, 2007: 51).

Batılı olmayan öznenin yaşamış olduğu özgüven kaybı, simgesel düzende baba otoritesinin gölgesinde kalması ve öz benliğinde yaşamış olduğu psikotik bölünmeler bütün özneleşme sürecinin başarısızlığı ile sonuçlanmaktadır. Batı gelişme ve ilerlemeden, modernleşme ve uygarlaşmadan söz ederek Batı dışı öznenin arzusunu daimî kılmaya çalışır. Sinema, medya, Batılı bilgi Batılı özne tarafından Batı dışı özneyi bir gün kendine benzeyeceği ve aradığı tatmini bulup, “gerçek”e ulaşabileceği hayalini canlı tutmaya çalışır (Öztürk, 2013: 260). Cesaire göre Batılılar başarılarından söz eder ve Batı dışı özনে kendisi gibi olma arzusu yaratmaya çalışır. “Uğultular duyuyorum. Bana ilerlemeden, başarılarından, tedavi edilen hastalıklardan, iyileştirilen yaşam standartlarından söz ediyorlar. Ben, öz suları çekilip tüketilmiş, kültürü ayaklar altında çiğnenmiş, kurumları yıkılmış, toprakları zapt edilmiş, dinleri darmadağın edilmiş, muhteşem sanat eserleri yok edilmiş, olağanüstü imkânları ortadan kaldırılmış toplumlardan bahsediyorum. Ben, içlerine kurnazlıkla korkunun

aşağılandığı, kendilerine aşağılık kompleksine sahip olmanın, korkuyla titremenin, diz çökmenin, umutsuzluğa kapılmanın ve dalkavukça davranmanın öğretildiği milyonlarca insandan bahsediyorum.” (Cesaire, 2005: 55)

Bu süreç Batılı özne içinse Doğu hakkında fantazmatik bir arzu ile ilişkilendirilir. Batı dışı öznenin taşıdığı arzu kabul edilme, onanma ve kendini Öteki içinde eritme amacı taşıırken Batılı özne için arzu tatmin edilmesi gereken bir hevestir. Onun arzusunun gerisinde kendi üstünlüğüne duyduğu bir gereksinim yatar. O, arzuyu bilinçdışında imgesel bir nesneye yöneltir. Bu nesne ise Doğunun “vahşi” ve “egzotik” yapısıdır. Kendinden bile saklamaya çalıştığı ölümcül arzularını, gizlemekte sakınca görmediği Doğu’nun dünyasında açığa çıkarır. Orada bilinçdışı bilinçten saklanmak zorunda değildir. Bütün arzu öldürücü bir biçimde ortaya çıkar.

Lacan’ın yapısal bir biçim kazanmış kültür ve dil analizleri oryantalizm açısından değerlendirildiğinde bu dilin bizden önce kurulmuş olması ve kendi içinde göstergelerinin dildeki iç bağıntılarla belirlenmesi dille iktidar arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini sağlayabilir. Spivak’ın da belirtmiş olduğu gibi dil, efendinin dilidir. Dilin kendi yapısı ötekilerin konuşmasına olanak tanımaz. “Dil, erkeğin, Avrupalının, beyazın, burjuvanın (ya da Hâkim sınıfın), heteroseksüelin, ulus-kurucu etnik grubun dili. Madunun kendine ait bir dili yok. Sesini çıkarabilmek için öteki’nin dilini öğrenmesi; ama dil asla masum, nötr bir yapı olmadığı. Lacan’ın ifadesiyle bir “simgesel düzen” oluşturduğu için de ağzını açtığı andan itibaren yukarıdaki öteki’nin düzenine tabi olmayı kabul etmesi gerekiyor.” (Somay, 2008: 36). Dilin ve kültürün yapısının bu biçimde Batılı özne tarafında tayin edilmiş olması, Batı dışı özne için bir direniş imkanının da altını oymaktadır. Kendi dilinde bir yabancı olan Batı dışı özne, ötekinin dilini kullandığı andan itibaren bu yabancılığa mahkûm olmaktadır. Bu durumda dili bozma, dili çarpıtma, dilden uzaklaşma veya alternatif bir dil yaratma seçenekleri arasında kalmıştır. İşin özü hâkim epistemik paradigmaya karşı aynı ölçüde bir paradigma yaratmadan bütün bu tehlikeleri savuşturmak olanaklı görünmemektedir.

Fransız postyapısalcılığı Hegel’ci diyalektik, tanınma ve iktidar mücadelesi yerine eşitler arasında bir ilişkiye dayalı, iktidarsız yeni bir dil önerisinde bulunur. Aynılığın yerine farka vurgu yapan bu düşünce “farklılığı olumlar.” Farklılık, bir durumun tanımlanmasının ötesinde dili ve böylelikle kimliği şekillendirdiği için önem taşır. Benliğin her temsili, üzerinde “öteki”nin izini taşır. Bu nedenle kimlik hiçbir zaman “özel” değildir, ilişkilerin ürünüdür. “Farklılık ya da farklılık müzakeresine şekil veren ister Bakhtin’in diyalojiği ister Derrida’nın “difference”ı olsun, bunlar, kimliğin ve uzantısı kültürün oluşmasında önemli bir rol oynar.” (Dirlik, 2008:21) Yani eğer her kimlik ötekinin dolayımında ve ancak onunla birlikte var olabiliyorsa esasında bu bütün kimliklerin kendilerine bir referans çerçevesine ihtiyaç duyduğunu ve hiçbirinin tümüyle özel olmadığını gösterir. Durum buysa kimlikler arasında ileri/geri kıyaslaması da yapılamaz. Bütün kimliklerin eşdeğer olarak görüldüğü bir temel, diyalojik bir ilişki için ortak bir uzlaşım noktası olarak iş görebilir.

Sonuç

Freud sonrası psikanaliz çalışmalarının sıra dışı ismi olan ve Fransa’nın Freud’u olarak kabul gören Lacan’ın psikanalizi sosyal bilimlerde yaratıcı bir hareket olanağı sağlamıştır. Lacan’ın psikanalizi bilinçdışının analiz edilmesine dayanır. Fakat bu bilinçdışı bireysel bir bastırma mekanizmasının odağı olmanın ötesinde dil gibi işleyen kültürel bir yapıdır. Ayna evresi sunumu ile kendi psikanalizini teorik bir çerçeveye oturtan Lacan’a göre her kimlik bir yabancılaşmadır. Aynada kendi imgesini gören insan yavrusu aynadaki yansımasından yola çıkarak sürekli bir biçimde kendi kimliğini öteki (aynadaki ben) üzerinden belirlemeye çalışır. Gerçekten kopan ve imgeselden simgesele geçen birey, sonunda babanın adı ile karşılaşır. Babanın adı burada kültür ve toplumsal sistemdir. Dil gibi önceden belirlenmiş ve değişmez bir yapıda olan simgesel düzen bireyde kendini simgesel efendiye göre şekillendirme zorunluluğu ortaya çıkarır.

Oryantalizm özcü bir felsefeye, Batı ile Doğu arasında ontolojik ve epistemolojik bir ayrıma dayanır. Bir yönden ziyade bir kültür/medeniyet noktasını işaret eden oryantalizm, Batı'ya Doğu karşısında bir üstünlük sağlar. Batı'nın kurmuş olduğu hegemonya Foucault'cu bir biçimde temsil ve söylem mekanizmaları ile işler. Batı, emperyal üstünlüğünü kültürel bir üstünlükle bütünleştirmeye çalışmıştır. Bunun için tarih yazımından dil ve edebiyat çalışmalarına kadar pek çok sahada kendi üstünlüğünü bir tabu haline getirmiştir.

Lacan'dan yola çıkarak yapılan bir oryantalizm okumasında Batı dışı özne (Doğulu özne, Batı'da yaşayan Batılı olmayanlar, siyahlar, az gelişmiş ülke temsilcileri vb.) kendi kimliğini inşa ederken kendini Batı'nın oryantalize ettiği aynada görerek işe başlar. Bu ayna bütün kimlikler gibi bir çarpıtma ile başlar. Simgesel düzene geçip bir özne olmak isteyen Batı dışı özne zorunlu olarak kendi kimliğinden sürgüne çıkar. Kendine simgesel düzenin efendisi tarafından onanma bekler. Fakat hiçbir zaman tam bir tatmin düzeyine ulaşamaz. Kendine yabancılaştıkça özneleşme sürecinde yarık açılır. Sonunda psikotik bir biçim alır. Simgesel düzlemde dil ve kültür gibi egemen yapılarla üstünlük kuran Batı'ya karşı Batı dışı özne dili çatallaştırarak, dili bozup çarpıtarak bir direnme yolu arar. Fakat bütün bunlar bilinçdışı arzu mekanizması tarafından boşa çıkarılır. Batılı olmak bir zorunluluk değil arzuyu tatmin etme amacı taşır. Arzu tatmin edilemez ve sürekli bir kültürden fırtına olma duygusu yaratılır.

Oryantalizm gibi özcü felsefi düşüncelerin alternatifi kültürlerin birbirinden üstün tutulmaması, bütün kültürlerin kendi kendini temsil etmesidir. Kimliğin öteki üzerinden inşa edilmesi, hiçbir kimliğin bütünüyle özsel olmadığını gösterir. Bu da dünyayı bütün kültürlerle açık bir sahne kılar.

KAYNAKÇA

- Bowie, M. (1997). *Lacan*. Çev. V. Pekel Şener. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Cesaire, A. (2005). *Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Çev. Güneş Ayas. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Cléro, J. P. (2011). *Lacan Sözlüğü*. Çev. Özge Soysal. İstanbul: Say Yayınları.
- Çoban, B. (2005). "Lacan, 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar". *Kadife Karanlık İçinde*. Ed. Nurdoğan Rigel. İstanbul: Su Yayınevi.
- Dirlik A. (2008). *Postkolonyal Aura*, Çev. Galip Doğduaslan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çev. Şen Süer. İstanbul: Versus.
- Fanon, F. (2016). *Siyah Deri ve Beyaz Maske*. Çev. Cahit Koytak. İstanbul: Encore Yayınları.
- Hommer, S. (2005). *Jacques Lacan*. London and Newyork: Routledge.
- Hentsch, T. (2007). *Hayali Doğu*. Çev. Aysel Bora. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kojeve, A. (2001). *Hegel Felsefesine Giriş*. Çev. Selahattin Hilav. İstanbul: YKY.
- Köprülü, Ö. (2014). "Bilinçdışı ve Dil". *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 9/3 Winter 2014, p. 951-958, www.turkishstudies.net, Ankara-Turkey.
- Lacan, J. (1994). *Fallusun Anlamı*. Çev. Saffet Murat Tura. İstanbul: Afa Yayınları.
- Lacan, J. (2005). *Ecrits*. Translated Bruce Fink in collaboration with Heloi'se Fink and Russell Grigg. Newyork: Norton & Company.
- Lacan, J. (2012a). *Benim Öğrettiklerim*. Çev. Murat Erşen, İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Lacan, J. (2012b). *Babanın Adları*. Çev. Murat Erşen. İstanbul: MonoKL Yayınları.

- Lacan, J. (2013a). *Psikanalizini Dört Temel Kavramı*. Çev. Nilüfer Erdem. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lacan, J. (2013b). *Televizyon*. Çev. Ahmet Soysal. İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Nasio, J. D. (2007). *Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders*. Çev. Özge Erşen, Murat Erşen. Ankara: İmge Kitap.
- Newman, S. (2006). *Bakunin'den Lacan'a*. Çev. Kürşat Kızıltuğ. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öztürk, A. (2013). *İmajoloji Bir Disiplin Denemesi*. 2. Baskı. Ankara: Elis Yayınları.
- Piaget, J. (2007). *Yapısalcılık*. Çev. Ayşe Şirin Okyayuz Yener. İstanbul: Doruk Yayımcılık.
- Said, E. W. (1996). *Oryantalizm*. Çev. Nezih Uzel. İstanbul: İrfan Yayınları.
- Saussure, F. D. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. Çev. Berke Vardar. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Somay, B. (2008). *Çokbilmiş Özne*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Strauss, C. L. (1963). *Structural Anthropology*. Translated by Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf. Newyork: Basic Books Inc. Publishers.
- Strauss, C. L. (1983). *Din ve Büyü*. Çev. Ahmet Güngören. İstanbul: Yol Yayınları.
- Şen, C. (2015). "Haldun Taner'in Şeytan Tüyü Öyküsünde; Öznenin, Öteki'nin Arzusunu Arzulama Edimi Ve/Veya Öteki Tarafından Kabul Edilme İsteği". *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 10/12 Summer 2015, p. 999-1024. ISSN: 1308-2140. [www.turkishstudies.net](http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8427). DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8427>, Ankara-Turkey.
- Tura, S. M. (2010). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. 4. Baskı. İstanbul: Kanat Kitap.
- Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci Fanteziler*. İstanbul: Metis yayınları.
- Young, R. (2000). *Beyaz Mitolojiler*, Çev. Can Yıldız. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zupancic, A. (2005). *Gerçeğin Etiği Kant, Lacan*. Çev. Ahmet Süreyya Özcan. Ankara: Epos Yayınları.